

DOKUMENTUM

A KATOLIKUS EGYHÁZ AZ ÜLDÖZÖTTEK VÉDELMEBEN

Januárban ünnepelte Budapest azt az örvendetes eseményt, hogy a szovjet csapatok 33 évvel ezelőtt szabadították fel a budapesti gettót, s így 70.000 embernek mentették meg az életét. Múltán hálátlanok lennénk az elődökkel szemben, ha ezzel kapcsolatban nem emlékeztetnénk arra, hogy a budapesti gettó nem maradt volna meg, ha Serédi hercegprímás nem áll ki olyan határozottan az üldözött zsidók védelmében.

Ezekben a nehéz időkben négy évig közvetlen munkatársa lehettem az akkor már súlyos szív- és cukorbeteg bíborosnak. Így közvetlen közelről láthattam azt a kínzó gyöttrődést, amelyen keresztülment. Mint jogász ember, törvényes úton, precízen megfogalmazott beadványokkal ostromolta az akkori magyar kormányt és erélyesen sürgette az embertelen deportálások megszüntetését. Most már nyugodtan állíthatjuk, hogy oroszlánrésze volt abban, hogy 70.000 zsidó Budapesten életben maradhatott. De hosszú, idegtépő fáradozásairól szóljon Serédi hercegprímás ama levele, amelyben 1944. július 9-én (tehát már a német megszállás idején!) tárgyalásairól kimerítően tájékoztatta a magyar Püspöki Kart. A levél teljes szövege a következő:

5882/1944. szám. Szigorúan bizalmas.

Nagyméltóságú Püspöki Kar! A zsidószármazású magyar állampolgárok ügyében a m. kir. kormánynál a nagyméltóságú püspöki kar nevében f. é. május 10-ig tett lépésemről 3795/1944. sz. alatt f. é. május 17-én kelt köriratomban tájékoztattam a püspöki kar tagjait.

Az azóta történekről a következőkben számolok be.

Ismeretes, hogy f. é. május 10-én (3512/1944. sz.) a m. kir. miniszterelnök úrhoz intézett levelemben újra leszögeztem a nagyméltóságú püspöki karnak a zsidókérdésben elfoglalt álláspontját és megismételtem konkrét kéréseit. Különösen kiemeltem, hogy a zsidónak minősített keresztényeket külön kell választani a zsidó vallásúaktól; hogy a vallásszabadság okán ez utóbbiak részére biztosítani kell a jogot, hogy vallásos kötelességeik végzésére tartózkodási helyükről kimehessenek, lelkipásztoraink pedig hozzájuk szabadon bemehessenek; hogy az előbbiek erkölcsi élete veszélynek ki ne tétessék; főképpen pedig, hogy a bizonytalan végű deportálások következtében életüket arányos egyéni büntett bírói rábizonyítása nélkül el ne veszítsék.

Végül kértem, hogy a m. kir. kormány történelmi felelőssége tudatában a magyar és nem magyar tényezőknél egyaránt tegye meg a szükséges lépéseket, hogy ilyen deportálások ne legyenek, illetve megszűnjenek.

Erre a hivatalos levelemre csak f. é. június 21-én, tehát hat hét múlva, június 14-i keltezéssel kaptam a miniszterelnök úr magánlevelében nem hivatalos választ, noha időközben a hivatalos választ június 2-án Antal miniszter úr ónagyméltósága, június 7-én pedig Huszovszky államtitkár úr óméltósága útján is megsürgettem. A miniszter és államtitkár urak előtt rámutattam, hogy a miniszterelnök úrnak a országgyűlés mindkét házában tett ama ünnepélyes kijelentése ellenére, hogy a t. i. a m. kir. kormánnyal együtt keresztény erkölcsi alapon áll, továbbá Szász Lajos miniszter úr ónagyméltóságának szombathelyi nyilatkozata ellenére, amely szerint a m. kir. kormány nem akarja kiirtani, vagy kizárni a zsidókat: a deportálások nagy kegyetlenségek között tovább is folyamatban voltak, pedig indítványom szerint lehetett volna a kérdéses személyeket a honvédelmi minisztérium útján militarizálni és itthon az országban munkára adni, vagy esetleg semleges államokba kijuttatni. Mikor ide vonatkozóan Huszovszky államtitkár úrtól azt a felvilágosítás⁺ kaptam, hogy a kormány már kiadta az

intern rendelkezést, amely szerint a zsidónak minősített keresztényeket külön kell választani a zsidó vallásúaktól, a lelkipásztorokat pedig be kell hozzájuk engedni tartózkodási helyükre: megállapítottam, hogy erről az egyházi főhatóságok hivatalos értesítést nem kaptak, és hogy a súbaltern magyar hatósági közegek igen sok helyen nem hajtják végre ezeket a rendelkezéseket. Ezért ide vonatkozóan is hivatalos átiratot kértem, hogy papjaink erre hivatkozhasznanak, ha különben nem juthatnának be zsidónak minősített katolikus híveink tartózkodási helyére. Azonban az átiratot mind a mai napig nem kaptam meg. Ellenben azóta több helyen (a fővárosban is) olyan rendelkezések adtak ki, amelyek a vallásszabadság megcsúfolására, a zsidónak minősített katolikusokat is csak akkor engedi ki a ghetéből, mikor az egyház törvényei szerint szentmisét mondani és hallgatni már nem lehet. Ez utóbbi rendelkezéseket később mozgólódásunkra enyhítették. A deportálásokra vonatkozóan Huszovszky államtitkár úrtól azt a magyarázatot hallottam, hogy itt nem halálos végű elhurcolásokról, hanem arról van szó, hogy az illetőket külföldre munkára viszik. Én erre azt kértem, hogy akár a magyar kormány, akár más illetékes tényező sajtónyilatkozatban közölje ezt a nagyközönség megnyugtására. De hozzátettem, hogy a kisgyermek, az aggod és betegek elhurcolása az elhurcolást előre megcáfolják, mert aki munkára viszi az embereket, az — nem is szólva a munkaképtelen gyermekekről, aggodokról és betegekről — előzőleg veréssel, éheztetéssel, a szállító eszközökön való összezsúfolással, a hygienia teljes elhanyagolásával, stb. nem teszi mindvalamennyit szinte munkaképtelenné. A szóbanforgó sajtónyilatkozat mindezeideig nem jelent meg.

Mikor f. é. június 8-án Imrédy miniszter úr öngyméltóságának válam tett látogatása alkalmából ez az egész kérdéscomplexum szóba került, ő maga ígérte, hogy megsürgeti a miniszterelnök úr hivatalos válaszát. Végül közvetve is megsürgettem a választ Barczy István államtitkár úr öngyméltósága útján, mikor f. é. június 17-én telefonon közvetítette a miniszterelnök úrnak üzenetét, amely szerint a nagyméltóságú püspöki kart ünnepi kormányebédre óhajtotta meghívni, mikor is én a szíves meghívást — nem udvariatlanságból, még kevésbé sértő szándékkal — de igen nagy sajnálatomra kénytelen voltam magunktól elhárítani, mert jogos kéréseink közül éppen a legfontosabbakat nemcsak, hogy nem teljesítették, hanem azokra addig még választ sem kaptunk, és mert ilyen demonstratív kormányebéden való jelenlétünkben híveink tévesen azt következtethették volna, hogy a magyar püspöki karnak nincs kifogása, vagy talán helyesli is azokat a jogértéseket, jogfosztásokat és atrocitásokat, amelyek ellen pedig már három hónapja jóformán — sajnos hiába — küzdünk.

Meg kell állapítanom, hogy a miniszterelnök úr magánlevelében adott nem hivatalos válasza éppen a legfontosabb kérésünket, amely a deportálások és a velük kapcsolatos kegyetlenkedések megszüntetésére vonatkozik, érthetetlen módon minden reflexió nélkül hagyja.

Arra is rá kell mutatnom, hogy ezzel a levéllel ellentétben a pénzügyminiszter úr a bajai főispán beiktatása alkalmából mondott beszédében a zsidók, illetve a zsidónak minősített keresztények vagyonát máris nemzeti vagyonnak minősítette, bár jogi és erkölcsi törvényeink szerint — a jogos kisajátítás és bizonyos büntettek esetét kivéve — sem rendelettel, sem törvénnyel megfelelő ellenérték juttatása nélkül senki vagyonát igazságosan elvenni nem szabad. Mint-hogy ez a magánlevél sem formai, sem tartalmi tekintetben a magyar püspöki kart ki nem elégítheti; minthogy továbbá a mi jogos kérdéseinknek megfelelő intézkedések legnagyobbbrészt elmaradtak, sőt a jogfosztások és a már több száz-ezer személyt sújtó tömeges deportálások, amelyek sem keresztény, sem magyar, sem emberi mivoltunkhoz nem méltóak, nemegyszer nagy kegyetlenségek között tovább folytak: a magyar püspöki kar nevében — nem azért, hogy a kormány helyzetét megnehezítsük, hanem inkább azért, hogy azt könnyítsük — saját lelkiismeretünket megnyugtassuk, történelmi, magyar és főpásztori kötelességünket pedig teljesítsük, kénytelen voltam magunktól minden felelősséget elhárítani, nehéz tárgyalásainkat pedig, valamint azok sajnálatos eredménytelenségét f. é. június 29-én kelt mérsékelt hangú közös püspökkari körlevélben katolikus híveink tudomására hozni és a m. kir. kormánytól a kifogásolt rendelkezések orvoslását, illetve visszavonását, különösen pedig a deportálások megszüntetését

ebben a formában is kérni, annál is inkább, mert ha később sok tekintetben enyhítik a sérelmes rendeleteket, a deportálások után az enyhítéseket már nem lesz kire alkalmazni.

Mivel a közös körlevéltervezetet hozzászólás végett az összes Ordinárius uraknak bizonyos körülmények és a dolog sürgőssége miatt meg nem küldhettem, csupán a kalocsai és egri érsek urak, valamint a székesfehérvári, győri és csanádi püspök urak hozzászólását kértem. Az egri érsek és a győri püspök urakkal szóbeli megbeszélést is folytattam. Mikor hozzászólásaik alapján már készen volt a körlevél, a budapesti apostoli nuncius úr öngagyfőltősága f. é. június 27-én (1380/1944. sz.) kelt levelében hivatalosan közölte velem, hogy a Szentséges Atya is kéri a magyar püspöki kart, hogy nyilvánosan is szálljon síkra a keresztény elvek, valamint a faji rendeletekkel igazságtalanul sújtott honfitársaink, különösen pedig a keresztények védelmében, hogy engedékenységnünk saját magunk és a magyar katolicizmus kárára kedvezőtlen megítélésben ne részesüljön. Mondanom sem kell, hogy a nuncius úrnak hozzám küldött üdítőreán keresztül megmagyaráztam, hogy mi engedékenyek nem vagyunk, de a nagyobb baj elkerülése végett becsületes tárgyalás útján iparkodtunk célt érni. Minthogy pedig a célt csak kis részben értük el, híveink nyilvánossága elé fordultunk azzal a körlevéllel, amelynek végleges szövegét az üdítőre úrnak már meg is mutathattam. Egyben megmondtam, hogy mi fiúi hódolattal fogadjuk Öszentségének legmagasabb sürgető üzenetét; azonban erre nem is volt szükségünk, mert a közös pásztorlevél kiadására már a miniszterelnök úrhoz intézett és május 10-én kelt levelemben is világos célzást tettem, és mert már hetekkel a nuncius úr közlése előtt elhatározzuk a körlevél kiadását.

A körlevél sok kellemetlenség ellenére július első napjaiban állami cenzúrától mentesen (mert nem is esik cenzúra alá) elkészült Esztergomban a Buzárovits-féle nyomdában. Azokból a példányokból, amelyeket a nyomda köteles az ügyészségnek beszolgáltatni, ez tudomást szerzett a körlevél tartalmáról, mire az igazságügyminiszter az esztergomi postahivatalban az esztergom-főegyházmegyei papság részére feladott 700 példány postai továbbítását leállította. A többi egyházmegyének szóló példányok postacsomagban elmentek.

Július 6-án Antal István igazságügyminiszter úr sürgősen felkeresett ebben a kinos ügyben. Én elsősorban is tiltakoztam előtte, hogy a körlevelek postai továbbításának megakasztásával megsértették az egyháznak azt a veleszületett jogát, hogy püspökei egymás között, továbbá papjaikkal és híveikkel szóval, írásban és nyomtatványok útján szabadon érintkezhetnek. Majd kifejtettem előtte, hogy a miniszterelnök úr érthetetlen késlekedése és elfogadhatatlan magánlevele után a püspöki kar kénytelen volt híveit a szóbanforgó súlyos kérdésekről, körlevél útján tájékoztatni, valamint a kifogásolt rendelkezések és cselekedetek, kivált a tömeges deportálások ellen nyilvánosan is szót emelni, annál is inkább, mert ilyenek hazánk ezeréves története során még nem fordultak elő. A miniszter viszont lépésünknek súlyos bel- és külpolitikai következményeire mutatott rá. Erre csupán annyit válaszoltam, hogy nem mi okoztuk, hogy olyan helyzet adódott, amelyben a nyilvánosság előtt tovább már nem hallgathatunk. Egyébként is, ha ezek a tőlünk méltán kifogásolt cselekedetek megtörténhettek, akkor nekünk szabad megállapítanunk, hogy valóban meg is történtek! A miniszter úr a körlevél felolvasatásának elejtését kérte. En azt válaszoltam, hogy ez csak akkor volna lehetséges, ha a miniszterelnök úr hivatalos levélben megnyugtatta bennünket, hogy orvosolja a tőlünk felpanaszolt jogfosztásokat, a zsidó rendeletek alól mentesíti a keresztényeket és kivált ez utóbbiakra nézve megszünteti a deportálásokat; hogy a már deportáltak visszahozására minden tőle telhetőt megtesz; továbbá, hogy a püspöki karnak a m. kir. kormánnyal való tárgyalásairól és azok eredményéről híveinket tájékoztathatjuk. Ellenkező esetben felolvasatjuk a körlevelet. Mivel a miniszter úr bizonyos tényezőkkel való tárgyalásra utalva a kormányelnök nevében megnyugtató ígéretet tett, a hívek tájékoztatására vonatkozóan pedig a miniszterelnök úr személyes tárgyalását helyezte kilátásba; azért július 7-én az Ordinárius urakhoz és főegyházmegyém papjaihoz körszöveget küldöttem, amelyben a körlevél felolvasását — további intézkedésig — leállítottam.

Július 8-án a miniszterelnök és az igazságügyminiszter urak a kérdés meg tárgyalására megjelentek nálam. A magam és a püspöki kar részéről az egri érsek a győri püspök és az esztergomi érseki helynök urakat kértem a közös tárgyalásra. Tárgyalásunkat megkönnyítette az a körülmény, hogy a miniszterel-

nők úr azt a hivatalos levelet nyújtotta át nekem, amelyet az ő hozzájárulásával a másik tárgyaló fél: a püspöki kar tagjaival f. é. július 10-én (5435/1944. sz.) kelt körlevelemben közlök és amelynek tartalma a legsúlyosabb kérdésekre némileg megnyugtató választ ad, bár a Budapesten kívül tartózkodó zsidókra és a zsidó származású keresztényeknek a zsidó rendeletek alól való kivételezésére, valamint az eddig deportáltak, különösen a keresztények visszahozására formális ígéretet nem tesz. A tárgyalások - eredménye természetesen nemcsak mitőlünk, hanem főképpen a másik féltől függ. Hogy pedig a levélben foglalt ígéretek meg is valósuljanak, szóbeli garanciát nyertünk. A tárgyalások során azonban, miután körlevelünk szétküldésének megakasztása ellen óvást emeltem, kijelentettük, hogy csak azzal a feltétellel állhatunk el a már sok plébániára eljutott körlevél felolvasatásától, ha legalább valamilyen formában nyilvánosan is közölhetjük híveinkkel, hogy ezekben a súlyos kérdésekben nemcsak passzíve nem viselkedtünk, hanem hónapok óta tárgyaltunk a m. kir. kormánnyal és hogy tárgyalásainkat tovább is folytatjuk. Ebbe a miniszterelnök úr beleegyezett. Így született meg az a közlés, amelyet a magyar rádió július 8-án este és július 9-én reggel leadott, valamint az a szószéki közlés, amelyet körlevél útján juttattunk el papjainkhoz és híveinkhez. Ekkora publicitást talán a körlevél felolvasása sem biztosított volna nehéz tárgyalásainknak. A két közlés szövegét ugyancsak f. é. július 10-én (5435/1944. sz.) kelt körlevelemben közlöm a nagyméltóságú püspöki karral.

Mint hogy ebből a két közlésből az egész ország előtt nyilvánvaló lesz, hogy a püspöki kar ezekben a súlyos kérdésekben teljesítette kötelességét; mint hogy továbbá tárgyalásainknak — bizonyos más erők hatása miatt is — olyan eredményei lettek, amelyeket a kormánnyal való nyilvános konfliktus útján el nem érhetünk volna, illetve nem gyarapíthatnánk: azért elégedjünk meg papjaink tájékoztatásával; híveink nyilvánossága elé pedig majd akkor lépünk, ha erre a lépésre az ígéretnek netán hiányos beváltása miatt kénytelenek volnánk magunkat elhatározni.

Esztergom, 1944. július hó 9.

Mély tisztelettel

Serédi Jusztinián
bíboros hercegprímás

(Közl.: Dr. BÁNK JÓZSEF)

MIHÁLY LÁSZLÓ VERSE

Megőriztem

Tengek fél-élet és fél-halál között,
s érzem, hogy megyek végleg, nemsókára.
Vajon a magasbéli kegyelemből
éppen nekem kerülne ki csodára?

Jobb így felkészülnöm a távozásra,
mitől retteg a mindennapi ember,
a múltamra mégegyszer visszanezék,
s számot vetek szomorú életemmel.

Tudom, hogy nem voltam én sem hibátlan,
s parancsoknak mindenben engedelmes,
de morzsa arany, csöppnyi vér sem
tapadt hozzá soha az én kezemhez.